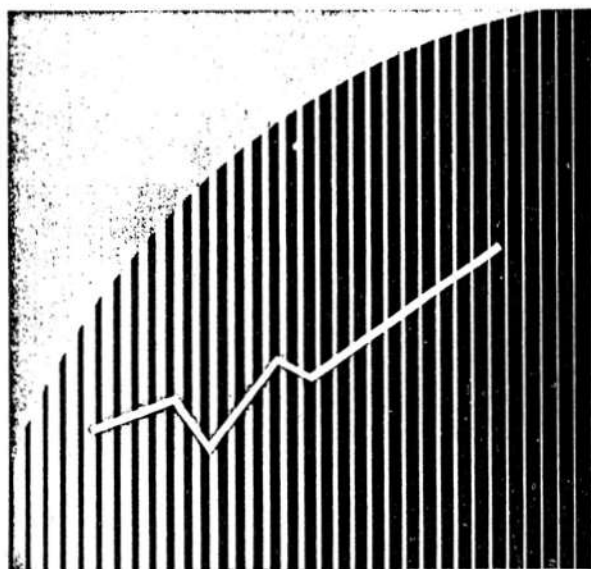

Könyvtárgazdaságtan

HEGEDŰS Péter: A "könyvtárgazdaságtan" szakirodalma. A szakirodalom szelektív áttekintése. Bp., Statisztikai Kiadó Vállalat, 1984. 65. p.

Hegedűs Péter **A „könyvtárgazdaságtan”
szakirodalma**

STATISZTIKAI KIADÓ VÁLLALAT

A "szakirodalom szelektív áttekintése" alcímet viselő kiadvány 98 külföldi és 17 magyar dokumentum (könyv, könyvrészlet, kutatási jelentés és folyóiratcikk) fontosabb mondanivalóit foglalja össze a címben jelzett tárgykörben. Ismertetéseit a következő főbb fejezetek szerinti bontásban közli:

- ◆ Bevezetés
- ◆ A könyvtárak gazdasági vizsgálatának jelentősége
- ◆ Gazdasági módszerek a könyvtárakban
- ◆ Vállalatgazdasági eljárások a könyvtárvezetés szolgálatában.

A viszonylag újkeletű fogalomkör a 70-es évek közepétől került a tudományos jellegű vizsgálatok és a szakmai érdeklődés homlokterébe. A szerző is – egy kivétellel – 1974 után megjelent források áttekintésére vállalkozott.

Hazánkban a könyvtárgazdaságtan eddig elhanyagolt, sőt: eléggé ismeretlennek nevezhető terület volt, még ma is az. Maga a fogalom is idegenül cseng. A szerző vélelmezhetően éppen ezért tette a címben idézőjelbe a "könyvtárgazdaságtan"-t.

A viszonylagos újkeletűség azonban nem jelenti azt, hogy a könyvtárosokat régebben sohasem foglalkoztatták volna gazdasági kérdések és a hozzájuk kapcsolódó gondok. Gyakori a panasz, hogy nincs elég pénz a könyvek és folyóiratok beszerzésére, elégtelen a személyi állomány és folyamatos a helyhiány. A múltban mindig – vagy majdnem mindig – a nagy könyvtárakat nevezték jó könyvtáraknak, minél nagyobbak voltak annál "szebbek". A tradicionális szemlélet egyik paradoxona – angol szakemberek szóhasználatával élve – az a gazdasági kérdéseket "elködösítő" gyakorlat, hogy ha valamely könyvtár nem költi el beszerzési keretét, akkor a következő évre a keretet "lefaragják".

A közelmúltban azután világszerte több változás következett be a könyvtárügyben: a dokumentumok áradatának folyamatos növekedése, az ezzel párhuzamos "gazdasági nyomás", a "teljességre törekvő" gyarapítás lehetetlenné válása, az új technológia, a számítógépek adta lehetőségek megvalósulása, a különböző hálózati rendszerek kialakulása, a felhasználói igények bizonyos átalakulása egytől-egyig a régi gyakorlat kritikájára készítetett.

Mindez együttesen számos gazdasági kérdést is felvetett. Elfogadottá vált például az az elv, hogy a könyvtárak olyan rendszerek vagy szervezetek, amelyeket nem a méreteik, hanem szolgáltatásaik alapján lehet és kell megítélni. A "nagy a szép" elvének helyére lépett a felhasználóra és információra orientált könyvtár fogalma, a célokhoz igazodó gazdaságtani megítélés és az erre szolgáló vizsgálatok vállalása.

A könyvtárosok az új helyzetben először a hagyományostól eltérő kérdések gyakorlati megválaszolására kényszerültek. (Csak példaként: "Miként lehet csökkenteni a feldolgozás költségeit?" vagy "Milyen beszerzést és feldolgozást lehet helyettesíteni külső források és lehetőségek felhasználásával?") Később ugyanezeket a kérdéseket már tudományos kutatások és vizsgálatok vették fel programjaikba. A könyvtárakat érintő gazdasági jellegű elemzésekkel foglalkozó irodalom azóta is (elsősorban Nyugaton) állandóan nő.

Az információs társadalom kialakulásán belül a könyvtárak fennmaradása egyre több olyan összetett gazdasági kérdést vet fel, amelyet ma már minden vezető könyvtárosnak illenék ismernie, és megválaszolásuk érdekében cselekednie.

Hegedűs Péter érdeme, hogy ennek az újkeletű ismeretágnak az összefoglaló jellegű áttekintésére vállalkozott.

A kiadvány címében aposztrofált témakör az első szemrevételezésre egyszerűnek tűnik. A "könyvtá-

rak gazdasági szempontú vizsgálata” és “gazdasági jellegű elemzése” ugyanis egy igen egyszerű képlet alapján indítható el:

$$\text{gazdaságosság} = \frac{\text{eredmények}}{\text{ráfordítások}}$$

Az eredmények és ráfordítások összetevőinek reális meghatározása és elemzése azonban korántsem egyszerű dolog. Ha pedig — ahogy a szerző teszi — tovább is haladunk a kérdés sűrűjébe, akkor további olyan fogalmakkal találjuk magunkat szemben (pl. hatékonyság — gazdasági jelentőség — megtérülés — minőség/érték — költség/haszon — társadalmi haszon), amelyek könnyen vihetnek bennünket tévutakra az egyre terjedelmesebb labirintusban. (Egy idevágó résztémában kiadott amerikai bibliográfia pl. több mint 300 dokumentum adatait sorolta fel.)

Hegedűs Péter munkája, amely a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtári és Dokumentációs Szolgálatának *Statisztikai módszerek — témadokumentáció c. sorozata 16. köteteként jelent meg*, ebben a labirintusban való eligazodáshoz nyújt — nyújthat — segítséget az érdeklődő számára. “Noha az információ gazdasági megközelítése csak részben tartozik a könyvtárgazdaságtan területéhez, mégis aligha lehet könyvtárgazdaságtanról beszélni e kérdések elemzése nélkül” — írja a szerző, és e megállapításával még nagyobb feladatra vállalkozott. Munkájában csak a kommunikációelmélet és az informatika ma-

tematikai megközelítéseit nem vette fel ill. nem ismertette.

Jelen ismertetésnek nem lehet célja, hogy a szakirodalomból vett további elméleti vagy gyakorlati példákkal egészítse ki a szemleíró munkáját. Egy kiegészítő megjegyzés ennek ellenére ide kíváncsodik. A kiadvány 14. oldalán említést tesz a “*Matthew-effektus*”-ról, illetve annak *P. Vinken* által alkalmazott változatáról. Ezt a tájékoztatástudományban gyakran idézett hipotézist először *R.K. Merton* fogalmazta meg, és használta fel 1968-ban bibliometriai vizsgálatánál. Magyarul “*Máté effektusnak*”-nak fordítjuk. *Györe Pál* már 1973-ban írt róla. Alapját az Újszövetség, Máté 25:29 képezi, mely szerint “*Mert annak, akinek van, még adnak, hogy bőven legyen neki; akinek meg nincs, attól még amije van is, elveszik.*” Merton ezt a tudományos érdekek elosztásában is érvényesülő tételnek igazolta. Eszerint a már elismert tudósok aránytalanul nagyobb elismerést kapnak munkáikért, mint pl. a hasonló eredményeket felmutató, de még viszonylag ismeretlen szerzők.

Összefoglalva: A “*Könyvtárgazdaságtan*” szakirodalma mindenképpen hasznos mű, amit örömmel üdvözölhetünk. Remélhetőleg hozzájárul majd a könyvtárosok gazdasági gondolkodásának felébresztéséhez és/vagy fokozásához. Esetleg még úgy is, hogy egyes részeinek magyar alkalmazásáról vitatkozni fogunk.

Balázs Sándor
(OMIKK)

Információs erőforrások és gazdasági termelékenység

A közgazdászok csak az utóbbi időben kezdtek el foglalkozni azokkal az új jelenségekkel, amelyek az ipari országok fejlődését jelentős mértékben befolyásolják az információk kezelésével összefüggésben. Két irányzatot kell megemlíteni: egyfelől növekszik az információs tevékenységek iránti kereslet, másfelől új információs technika van terjedőben.

Minden társadalom gazdasági szempontból két feladat megoldására törekszik. Az egyik a termelés, amelynek során a rendelkezésre álló korlátozott emberi és anyagi erőforrások segítségével árukat, illetve szolgáltatásokat állít elő a társadalom. A másik az információk kezelése, amelynek folyamatában a társadalom vezeti, szervezi, koordinálja és fejleszti az egyes termelési tevékenységeket. Történetileg a termelési tevékenység dominált, s a termelés szervezéséhez és koordinálásához szükséges erőforrá-

sok viszonylag alacsony részarányt képviseltek az összes erőforráson belül. A kutatási és fejlesztési erőfeszítések a termelés hatékonyságának növelésére irányultak elsősorban és ezzel párhuzamosan a termelésben foglalkoztatottak részaránya csökkenő tendenciát mutatott az elmúlt évtizedek során. Az adatok azt mutatják, hogy pl. az USA-ban a korábban a legtöbb munkaerőt igénylő mezőgazdaságban jelenleg a foglalkoztatottaknak csupán 4%-a dolgozik. Ugyanakkor az információkezeléssel foglalkozók aránya 50% körül van. A termelés technikai eredményei egyre kisebb hatást gyakorolnak az össztermelésre, ahogy csökkent a termelésben foglalkoztatottak aránya az információs szektorban foglalkoztatottak arányához képest. Az információs szektor szerepének megértéséhez az információs erőforrások és a gazdasági termelékenység alakulása közötti összefüggés vizsgálata adja meg a segítséget.